

VĂN HÓA - LỊCH SỬ

KHÔNG GIAN BI KỊCH TRONG TIỂU THUYẾT JENNY GERHARDT VÀ BI KỊCH MỸ CỦA THEODOR DREISER

Sâm Hương

Trong tiểu thuyết, tính cách và tâm lý nhân vật không thể đứng ngoài không gian, thời gian nghệ thuật trong tác phẩm. Bàn về vấn đề này, TS. Nguyễn Văn Nam viết: *“Không gian nghệ thuật ngày càng được chú ý trong các nghiên cứu về thi pháp, không những vì trên nguyên lý chung đó là những hình thức tồn tại cơ bản của thế giới con người, là những phạm trù không thể thiếu của tư duy khi nó cảm thụ và diễn đạt thế giới, mà còn vì càng ngày người ta càng nhận thấy bản sắc riêng biệt của các nền văn học, văn hóa, văn minh khác nhau thể hiện hết sức rõ rệt và độc đáo qua cách lý giải riêng của chúng về các phạm trù không gian - thời gian”* [1-321,322]

Bài viết này chỉ bàn đến vấn đề bi kịch trong phạm trù không gian nghệ thuật của Dreiser. Bởi không gian trong các tác phẩm của ông thể hiện rất rõ nét tư duy nghệ thuật độc đáo, và là những nét đặc trưng nổi bật của môi trường sống của Hoa Kỳ vào thời khắc đầy biến động giáp ranh giữa hai thế kỷ.

Theodore Dreiser (1871- 1945) là một trong những nhà văn Mỹ sáng tác hàng loạt tiểu thuyết, truyện ngắn, ký và tùy bút khắc họa những mặt tiêu cực và phức tạp trong xã hội trong giai đoạn

công nghiệp hóa, hiện đại hóa. Trong những năm đầu thế kỷ XX, cấu trúc không gian - thời gian nghệ thuật trở thành phương tiện đặc lực để Dreiser phát hiện những biến động dữ dội nhất trong xã hội Mỹ. Trong *Lược sử văn học Mỹ*, Kathryn Vanspankeren viết về cuốn tiểu thuyết *Bi kịch Mỹ* như sau: *“Cuốn tiểu thuyết là bức tranh dữ dội khắc họa sự tan vỡ của huyền thoại về sự thành công của nước Mỹ, nhưng đó là câu chuyện về tình trạng căng thẳng của đô thị hóa, hiện đại hóa và tha hóa, trong đó đang bay bổng cái tư tưởng lãng mạn và nguy hiểm của những người không tài sản”* [2- 55]

Một đặc điểm nổi bật trong các tác phẩm của Dreiser là các nhân vật không ngừng di chuyển và hoạt động trong các mảng không gian tương phản, đối lập, và khác nhau của nước Mỹ. Mục đích là để nhằm tìm kiếm cơ may thay đổi vận đời, huyền thoại về giấc mơ Mỹ đã chấp cánh cho những hy vọng và hoài bão của họ. Nhưng hầu hết các nhân vật trong tiểu thuyết của Dreiser đều rơi vào kết cục bi thảm của bi kịch.

Lần theo các bước di chuyển của các nhân vật, ta thấy các mảng không gian trong tác phẩm được phân cách rạch ròi và mang đậm tính đẳng cấp.

Trong tác phẩm *Jenny Gerhardt*, sau khi viên Thượng nghị sỹ Brander, người chồng sắp cưới của Jenny qua đời, Lester Kent - nhà doanh nghiệp trẻ, lịch thiệp, tài năng đã đem lòng yêu nàng, chàng công khai mối quan hệ của hai người, bất chấp rào cản của đẳng cấp và gia đình. Lester Kent cố công tạo dựng một gia đình hạnh phúc giống như một ốc đảo biệt lập. Tới đây, cấu trúc tiểu thuyết chia làm hai mảng không gian, không gian biệt lập và không gian vô định. Không gian biệt lập là không gian của hai người trong ốc đảo biệt lập với gia đình dòng họ Kent và định kiến của xã hội, không gian vô định là thế giới bao la tưởng như vô hạn mà Lester Kent đã đưa Jenny tới bất kỳ nơi nào theo bước chân của nhà doanh nghiệp và theo ước mơ của hai người trong khi chờ ngày chính thức kết hôn, họ rời Clevelan đến Chicago, lúc thì Saint Louis, có khi lại những nơi nổi tiếng như Hot Spring, Clemons Saratoga, Ai Cập và nhiều thành phố châu Âu tráng lệ... Mảng không gian biệt lập là thành phố Cincinnati với tòa lâu đài lộng lẫy, cùng những nhà máy với biết bao công ty đóng tàu của dòng họ Kent, nơi mà một cô gái quê nghèo như Jenny không bao giờ có cơ may được bước chân vào. Với cô đó là ranh giới rạch ròi chia cắt cô với họ, mảng không gian tồn tại một ranh giới vô hình phân cách bởi đẳng cấp và địa vị xã hội.

Để vượt qua được ranh giới này chỉ có lao vào những cuộc phiêu lưu liêu lĩnh như Vanspanckeren nói: *"Nó kích thích trí tưởng tượng lãng mạn và nguy hiểm của những người không tài sản"*. Để rồi các nhân vật đều bị loại ra khỏi mảng không gian của cuộc sống phồn hoa trong giới thượng lưu quyền quý và kết cục là bị kịch bi thảm.

Trong tiểu thuyết *Bi kịch Mỹ*, mảng không gian cách biệt khỏi lớp người nghèo khổ gồm các khách sạn Gren Davidson ở thành phố Kansas, khách

sạn Union Club ở Chicago, hàng loạt tòa biệt thự nguy nga tráng lệ ở thành phố Licurgus cùng với những khu vui chơi nghỉ mát của tầng lớp thượng lưu ở ngoại ô thành phố. Từ những mảng không gian này luôn toát ra bầu không khí thoải mái, sang trọng, đài các và phóng dăng. Nó như một khối nam châm có sức hút mãnh liệt đối với lớp người trẻ tuổi đang ham muốn tiến thân và thành đạt. Đây là mảng không gian có sức hấp dẫn đặc biệt ở chốn Gren Davidson: *"Khắp dải đất Hoa Kỳ, từ dãy núi trùng điệp phía Tây sang tới những ngọn núi san sát phía Đông, khó mà tìm thấy nơi nào sự giàu sang vật chất lại phô trương thái quá và vô vị hơn ở nơi đây..."* [3-83,84]. Phần lớn những lớp người nghèo khổ không thể có mặt trong mảng không gian này. Với những gia đình như gia đình Clyder chỉ làm nghề truyền đạo rong trên hè phố lại càng không có chỗ dành cho họ. Clyder xuất hiện trong mảng không gian này một cách mờ nhạt, lẫn trong đám nhân viên phục dịch, phục vụ đám người quyền quý. Nhưng nơi đây lại thu hút toàn bộ tâm trí của Clyder, chàng trai luôn mang trong mình khát vọng đổi đời. Nếu như trong phần đầu của các cuốn tiểu thuyết, các nhân vật chính còn đầy nhiệt huyết để thực hiện khát vọng của mình, họ di chuyển và hoạt động trong các tầng không gian rộng lớn thì phần kết của tiểu thuyết khi các nhân vật phải nếm trải những thất bại cay đắng, thì họ bị trôi dạt tới một mảng không gian nhỏ hẹp, khép kín.

Trải qua biết bao những biến cố thăng trầm của cuộc sống, sau khi buộc phải chia tay với Jenny, Lester vẫn khấn khoản yêu cầu hai mẹ con nàng ở lại ngôi nhà nguy nga kê bên công viên Hyder xinh đẹp nơi họ đã sống bên nhau nhiều năm, nơi đã gắn bó biết bao kỷ niệm giữa hai người, nơi mọi tối nàng đã quá quen với tiếng lạo xạo của từng viên sỏi dưới bánh xe của chàng. Nhưng nàng đã

cương quyết già từ nơi ấy, già từ con người mà nàng hết mực yêu quý vì quyền lợi của chàng để chuyển đến ngôi nhà nhỏ bên hồ tại thị trấn Senont. Khung cảnh thiên nhiên nơi đây yên tĩnh, vắng lặng hoàn toàn trái ngược với bầu không khí huyên náo ở thành phố Chicago, càng làm tăng thêm nỗi hiu quạnh, buồn tẻ của sự chia ly. Trong mảng không gian nhỏ bé này, số phận nghiệt ngã vẫn chưa buông tha nàng, một đòn bất hạnh nữa lại giáng xuống phần đời còn lại của người thiếu phụ bất hạnh này, lại cướp đi phần hạnh phúc nhỏ nhoi còn lại của nàng. Bé Vesta xinh xắn, có khiếu âm nhạc, những ngón tay thon mềm của bé như những dải lụa lướt trên phím đàn vốn là nguồn hạnh phúc duy nhất của Jenny bỗng nhiên từ bỏ nàng vì bệnh thương hàn. Thế là, không gian của gam màu xám xịt đã bao phủ lấy nàng, nỗi buồn hắt hiu, u ám đã trùm lấp lên phần đời còn lại của nàng.

Với Clyder, sau bao biến cố thăng trầm, tình cờ cậu gặp được ông Samuel Griffiths nay đã là ông chủ tâm cơ, lại là bác ruột của anh. Được ông Samuel nâng đỡ, dần dần Clyder trở thành viên chức trong nhà máy, rồi phân xưởng trưởng. Chính trong môi trường giao tiếp này, Clyder đã gặp Công nương Sondera, con gái cưng của một nhà tư bản cỡ bự, vẻ kiêu diễm và niềm đam mê rực lửa từ Sondera đã thổi bùng lên trong tâm tưởng Clyder niềm khát khao và tham vọng cháy bỏng được đứng trong hàng ngũ của giới thượng lưu. Sau này khi gặp rào cản trong bước đường thực hiện giấc mộng ấy Clyder đã không từ một thủ đoạn nào nhằm đạt được ý đồ và tham vọng của mình. Song cả hai nhân vật đều không vượt qua được cái ranh giới vô hình chia cắt hai mảng không gian, cả hai nhân vật đều bị loại ra khỏi mảng không gian của cuộc sống phần hoa của niềm vui khoái lạc của lớp người quyền quý.

Trong phần kết các tác phẩm, mảng

không gian tang tóc u sầu được khắc họa như một hình tượng có ý nghĩa tượng trưng, thâm biếm sâu sắc. Vào giờ phút lâm chung của Lester, Jenny có mặt bên chàng chăm sóc chàng, mặc dù thỏa ước nguyện được chết trên tay nàng, nhưng Lester đã ân hận cho tới phút chót của cuộc đời. Chàng giày vò và thâm thía nỗi đau mất nàng, rằng tình yêu chân thật và lòng vị tha của nàng quý giá hơn bất cứ thứ gì chàng có trên đời. Tuy vậy khi cử hành tang lễ, trong không gian xác chết của Lester được đặt ở vị trí trung tâm, vẫn xuất hiện một ranh giới vô hình khiến bầu không gian tang tóc này biến thành hai mảng không gian bị phân cách rạch ròi và tàn nhẫn.

Mảng không gian thứ nhất phân cách giữa bầu đoàn thể tử của phu nhân Lester Kent và đông đảo anh em dòng họ Kent cùng những người trong giới kinh doanh giàu sang bậc nhất xã hội. Trong mảng không gian thứ hai, chỉ xuất hiện một người thiếu phụ lẻ loi *“vận y phục đen, che mạng kín mít xuất hiện ở cửa ngách và ngòai vào một cửa góc ít người để ý tới”* [3-512]. Cái chết của Lester là nỗi đau, mất mát lớn nhất trong đời Jenny, nhưng mỉa mai thay *“đường như nàng cũng là một bộ phận của cuộc hành lễ quan trọng này, mà lại cách biệt với với với nó”*. [4-512]

Chiếc quan tài cùng với xác chết của Lester được nhà văn thể hiện như một ẩn dụ sắc bén có ý nghĩa châm biếm sâu sắc. *“Người phu khuân vác đang đẩy một chiếc xe, trên xe là Lester trang trọng bọc trong gỗ, vải và bạc. Người phu khuân vác mang cái biểu trưng của nỗi đau mất mát ấy, không nghĩ ngợi gì. Bác làm sao mà hiểu được giờ đây đối với tâm trí nàng sự giàu sang phú quý đang biểu hiện thành một hàng rào lớn, một bức tường vĩnh viễn đã ngăn cách nàng với người mình yêu dấu như thế nào (...) Cả cuộc đời nàng chẳng phải là một mở cảnh lộn xộn và vớ vẩn do tiền tài và sức mạnh tạo ra, rồi*

tác động đến và loại nàng ra đó hay sao? Cả bộ giáp trụ quyền lực đã diều qua trước mắt nàng suốt từ những ngày thơ ấu đến nay. Giờ đây nàng còn biết làm gì hơn là giương mắt nhìn theo mờ hồ khi nó đã đắc thắng diều qua” [5-521]

Ở đây sự kết hợp giữa nghệ thuật và bi kịch và chất châm biếm vừa bóc trần tình trạng phi lý và tàn nhẫn của chế độ đẳng cấp, vừa thể hiện sự bất lực và bi thảm của kết cục cuối cùng của một đời người. Mọi toan tính và những cuộc vật lộn đầy căng thẳng của Lester nhằm giành giật tiền tài và quyền lực chẳng hề đem lại hạnh phúc thực sự và lúc này, trở trêu thay khi Lester chỉ còn là một xác chết, thì thân xác chàng vẫn bị bao bọc trong cái “bộ giáp trụ của quyền lực”.

Trong *Bi kịch Mỹ*, bộ giáp trụ quyền lực xuất hiện trong không gian của tòa án, nhà tù, ở đây ngòi bút phê phán của tác giả chĩa thẳng vào nền pháp luật do bị chi phối bởi những tham vọng về tiền tài và quyền lực mà cán cân công lý bị đảo lộn. Không gian tòa án thể hiện sự đối lập giữa sức mạnh lạnh lùng, tàn nhẫn và vô lương tâm của bộ máy pháp luật với sự yếu đuối, hèn mọn và cô đơn của một con người đáng thương. “*Các máy ảnh kêu xoành xoạch, những người đi theo hắn càng quây hắn chặt hơn, hắn cảm thấy trong người lạnh đi (...) phía bên trái bên phải, cũng như bên trong gian phòng là những hàng ghế dài cao dần về phía sau (...) hàng trăm đôi mắt hiếu kỳ sắc nhọn nhìn xoáy vào hắn*” [6-T3,255,256]

Không gian mênh mông uy nghi và choáng ngợp của tòa án, phạm nhân di chuyển đến không gian của nhà tù, xà lim. Nơi đây không gian của những tấn bi kịch thảm thương và rùng rợn nhất đã diễn ra “*một nỗi kinh hoàng đáng sợ*

đã xâm chiếm ngôi nhà số mệnh vào đêm hôm đó. Bầu không khí tĩnh mịch ngự trị trong các xà lim (...) đến sáng hôm sau nhân viên trong nhà lao thì hành cái chức trách của mình, họ lặng lẽ giật những chiếc rèm cửa màu xanh lá cây nặng nề xuống che các xà lim để không ai nhìn thấy các đám rước những kẻ tuyệt mệnh từ ngôi nhà tử thần cũ đến phòng hành hình”.

Dưới ngòi bút của nhà văn, thể chế xã hội bất bình đẳng mang đậm tính đẳng cấp trở thành một định mệnh khắc nghiệt rình rập đó đây trong không gian và mọi ngõ ngách của cuộc sống.

Nếu như không gian sử thi ngày càng mở rộng, thì không gian bi kịch ngày càng thu nhỏ lại, vì ở đây thủ pháp tả chân của Dreiser đã đạt được hiệu quả nghệ thuật to lớn. Thủ pháp không gian của Dreiser đã kết hợp sự thể hiện tâm trạng con người với sự miêu tả sống động những chi tiết về môi trường. Sự di chuyển không ngừng của các nhân vật qua nhiều không gian khác nhau dẫn đến sự gia tăng chất liệu cuộc sống, sự xuất hiện của nhiều biến cố phức tạp thuộc mọi cung bậc tình cảm, mọi trạng thái tâm lý. Cũng do đó nghệ thuật miêu tả của Dreiser giống như ống kính đặc tả của các nhà quay phim làm cho các chi tiết trở nên hết sức chân thực và đầy ấn tượng ■

Tài liệu tham khảo :

1. Hà Minh Đức (Chủ biên). Lý luận văn học. Nxb Giáo dục. H. 1998
2. Kathryn Vanspanckeren. Lược sử văn học Mỹ. Cục thông tin Hoa Kỳ.
3. Theodor Dreiser. Jenny Gerhardt. Nxb Phụ nữ, H. 1984.
4. Theodor Dreiser. Bi kịch Mỹ. Nxb Văn nghệ TP Hồ Chí Minh. 1987, 1988